

«Биеке эргелээ» аппаратын тодорхой болгох бичр...

«Тээл» сохотоза партком бодууд хуралтайга...

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ

ЧУРУКТА: С. М. Хүргүлек.

Шагаан-Арыгдэ районун чогуун амырлар хандирмга...

АКТИВ ХУРАЛЫ

Бүрүнүгү хун Кызылга ууусчу контроль комитеттеринин штаттан...

БИРЭЭЗИ-ЛЕ 17 КӨПЕК

Бир эвес В. И. Ленин гыг «Тына даг-дугу» комбинатын армалга фабрика...

ОЛ ДЭЭРГЕ ТУДУГГА „ХЛЕБ“-ТИР

Тудугга үнгөн чарыгдалар тудуу турар объектилерини...

риалдарын калагалап, селатан шыгаарыныч туруму...

ни бажыныч болгант 16 бажыныч тудууларига...

«Кымыл улестир туду» эргелее (начальник И. Баканов)...

четкиерини, өске-даа тудуу материалдарын аяк дээр...

М. ООРЖАК

«Шыныч» штаттан дашаар корреспондентив.

АҢГЫ-АҢГЫ УЧАСТОКТАРГА

Бистиң совхоз орундагынын 90 хире хуузу хой ажылында...

ганвар. Ажылга харымсага чок кияндерин контролерларын...

лар тутга хой ажылыга эвес, аякы-агынын өске-даа...

Суттатчы эвесо (эвесоу М. Кудеков) бо чыдын ажылды...

чу контроль бөлүктөрүнүн, постуларыннын ажылынын...

ШҮГДҮНҮП КӨРДҮНМЭЭН

Дүптүг болза дөштөр четен айткыла болгой бо. Солунга-даа са шүтүмчүл...

«дегелтеген» көөр сөк. Оңд штын-даа, даштын-даа хар-бок...

ууусчу мун-ва мурзай олурут. Артыкчылар «чолоча»...

Ак-Довурак ирак эвес хоорай-дыр. Республиканын автотранспорт...

К. ОЮН, «Коммунисттик херел» совхозта ууусчу контрольдуу кол бөлүгүнүн бюро кезигүүн.

Д. ИРГИТ, Бай-Тайга район.

Тускай дыннадыглар КОМИТЕТЕРДЕ

Бай-Хаак

Дүргөн суурда өөрдилге-консультада пунктуунда сак-хөө чурумун үрөп турарынын...

Сарыг-Сеп

«Улут Октябрь» совхозта мал ажылынын байдальыч дугайын Кан-Сай районун ууусчу контроль комитетинин...

Шагаан-Арыг

Шагаан-Арыгтын үс заволу аякы-агылардан келген сүтү хуазон алдыра, оңд ислотнууун, температуразын...

Кызыл

Тыванын анык натуралистер стацквалынын септеге аякыларыннын хемчээни улустарын, акшаны аякыр гелеп...

Дяк шайны Мартан ора...

ОКЕАНДА — «КЫЗЫЛ» ТЕПЛОХОД

Кизилер, хоорайлар аттары адмалар, пассажирлер болган чык сөөртүр суджоларын, теплоходтарын бистин Төрөөн чуртувустун далай делемениннен баалаштымын чурттардан хаала эвес көрүп болур. Биздинларнын бирөөнү — чык сөөртүр «Кызыл» деп теплоход Риганын далай портундан үнгөн, океаннан делегейини кызыл-кызыл чурттарына барган келир. Ол теплоход 8 мун тонна чыктуу ап чуртүр. Ол чоокта чаа Иракы, Чоон чүктө Владивостоктан Латвиянын иаймыкы — Рига хоорайга эл келген. «Кызыл» 20 мун километри далайлар, океаннар тавары эркен. Ол чыктуу — улт краннар биле үр-үлө чүдүр, дүжүр.

Теплоходтун иштине кажит-ерөөлөр чык, шеверги, чараш салоннар бар, ханаларда хүнүлөт бижикилер, кыппеллер, фото-чурттар астынан. Ийла теплоходтун музейи баа дөрөөн, ону «Кызыл» хоорайга тураскааткан. Он-он фото-чурттар, солуннардан кескен чүдүлөр, корреспонденциялар, делегейлер бистин хоорайымыстын төөгүзү, революс-

УГУ ДЫРГАА

(Рассказ)

Угу дуду боор. Чоң! Черле салып болбас. Кайчанды турган, ушту алыр херек. Ам кайчаар, кайды-чү-даа болур бола, болди сугдан ушта тирттарын шевел көөр деп шиттирелен алган Чоорту тирттин долгаан, без муне балымчыны айы-биле четтинин чоруп олурар болган. Кочук оожум, кошкатын долган-ла, долган-ла турган.

Карагыла кайчанды-ла көрге, без мырынал мыл бо, эрик чамында мөлүрөөн. Оон ам чүр боор, кайчанды үстү, даамыраан болди Багай-оол ап-биле үдүр сөөртүп эчкелген.

Кедергей улт болди балымчы Багай-оол балым бярп турган, арай боорду ичкар жулган. Ону эрик ажыр чыктыртерге, кудуру терге сөөртүп чоруп боор-тур. Отча-омактын Багай-оол болди озанна чыктыр челир алган, олу чырымды салымчак, тонпан көргөн. Белдиң улуу ана доорбаш чүдүк

дег чоон, узуу Багай-оолдун боодун дуртуудан эртен турар мылдык. Карыжак хемчөгөгө: он ийн карын дуртут. Ховар дөн улт бе!

Кайчанды-ла көрге, демги улт болдин ооргазында будук-балым, дамыл-дуула даа мыкшак, шаараш чүвелер бар болган. Ийламын көрге, ол адырап-шаараш чүвелер каймы будук-дамыл боор ийн, үтү дурттары боор-тур!

Ана эдептин чүе! Суг иштине чоруп бол ооргазында үтү дурттары кайчанды муртында берген ол!

Ол мылдык ийм болган чүе-дир.

Угулар чаймы сугдан балым тен чип турар болгай. Сугдан балым гудуп чип амла-жаан үтү бир-ле дүе Угу-Хем эртинге боожу уштп келеш, чоон, чодур теректин будуунга ховун алган, олза корлап, лашка дег улт тырмы сарыг карактарынын оттары чайлап, ол-бо таалайы-те көрүп каап олуруп-тур.

Сугла бир-ле чыктын мол-турт дөмүн үтүгүн дымжык кулаа дымжал каан. Ол дүшпа

улт бел эренини кыдымында сымк чөгөгө дүе каракты дег эштин келген, анаа турган балымчыны чөмөн казыган.

Кедер дурган үтү-даа чүе боор, суг кырында бярлган-наа балым чакпанын көрүп нааш, он топ акыры-биле чыктырты укуп барган, чыдиг дурттары-биле балымчын эдепте кир аспаптан-кан. Демдег тууган улт бе! боор-тур! Бел-лаа аарымган, терге эренине мөйт дөп, сугтун хан дүрөгө эштин чорупкан. Оон ооргазында аспаптарын үтү ол-ла хөвүр салжандын барган, суг тыртып алган. Утү чүктөө бол сугта мөлтөөр-ла та кайы кире үр чүп келген чүе ийн! Чыктын үтүгү сугта мөлтөөр болдин ооргазында акыры калган. А оон чүгө дурттары ол ооргазына туштур акыры калган болган.

Балымчы Багай-оолдун тураскаалды «озамы» үтү дурттарынын төөгүзү кыды.

К. АРАКЧАА.

О П Л А Ш И И

Бир шини ийн катп көрдүм. Баштай театрга, оон соонда телевидениеден балымча.

Ажы-биле чугаалаарга, театрга көөрүм шин менэ таарышаан. А телевидениеден көөрүм чеге багыт эвес болган. Оон чыдаганым чүдөл деп болонур узуга таварыштым. Шинде чүу-даа өскөрүлбөөн — бизи-ле артистер ол-ла сөөртини деми-ле театрын сценазында чугаалап турар.

Ам херестик узугу чүдөл иччаш? Адак сөөүндө билип кагдым.

Демги ол-ла шини бадынга чымчак диван кырынга олурга көрүп, шөйлүп алган шөйлөө таакылаан. Ийн театр биледи дөш берикен зыйран колелтер дугайыч болан чыдарга, ол черле багай эвтер...

Кежээ чаа чөмөнгөш, чымчак диван кырынга тавар таакылаан олурга, демги ол-ла шини көрүп, хей чеге билет сакан көпөөкө хараалаан, он кадында бадынга эл кел чораш, көк-моон чыдыр «тевени сактып оорга, эх, ол-даа чыр-га-дыр!»

Ол-ла шини көрүп олурга, чымчак сан-

Ч а а ш у л ү к т е р

Б у а н н ы г ч а ь с

Чайгы кежээ каво төнгөн. Чааскан эвес, эштин чордун. Шанда чадыр уундува. Шала куду башкык бис.

Ояр чер чок: тарзан тарас. Оруун камныг иеп кирдиң. Кызыл-тастар мени мурнай. Кызыл чаагын ошкай каалты.

Чедер черин ырак болган, Чеже майнаар, оруп алдым. Билбөөчөмөн эрте бастым, Бир-ле чүе сымарандың. Бир-ле чүе сымарандың. Бир-ле чүе сымарандың. Бир-ле чүе сымарандың.

Ошүгү ышкаш, сугтур чызым. Ой чок саарып кууду келди.

У Н Е Р Б О Л З А . . .

Хоорайга келип келген чорумалдарын лаштан шутку кылган азыгы кижини — Дакхадзе Махач байыр чедирит уктур. Ол болга, даглар чурту — Дагестанга Совет эрге-чагырга даш удустан демиселинин организакомун, революсчү-дур. Автономуг республиканын наймысгалы оң ады-биле — Махачкала деп алаан. Ук хоораймы чөөн талазында делегейде эл-пе улт Каспий хал чүп чыдар, а барыны таалайынан Европада эл-пе белик Карказ даглары хүрөөлөн. Дагестанда будун чартык миллиондан биче-ле азыгы кижин чурттап турар, оларнын арамында — үжө ахыг националдар бар. Мындыг төктүг тоол чугаа оон-биле холбашкып: каян-бир шагла амылар хулаачымы — Акай бурган каймамында-лаа кайды-бир ылыл чакырып каан аргымыг саваарын тергеде элдере чүдүргөн, оран келип чорупкан чүе-дир.

Ийчан Дагестанга орук чок турган, ычандыг демги терге андарлып кээп дүжөр орта, аргымыг саваалары эштен азыр арга чок кыдыр чуурауп калгылаан. Акай бурган хол чангааш, мынча дөң: «Боттары аайлап алгай аан!»

Революция мурнуна Махачкала хааныг Россиян бүүдүлүк бүүдү турган болган хоорайнын чурттакчылары барык-ла шуттууу бижи билбес турган дээрин ам болаары берге-дир. Хоорайнын кол магистралы — нотаан үнүштер-биле шиптыган Ленин куудуучуна Дагестаннын улустун шүлүкчү — драматург, публицист, чогаалчы, шөдүг бижикичи болган шүлүкчү, төрөөн литератарынын шипчөчөви Гамзат Палазага тураскаалды тургускан. Ам даг аалдарында аскаалдар Палазанын окурдууларын удегер чугаалар болган тырмыктар кыдыр ыдып оорлар. Амгы дагестан литература бистин чуртувуста болган ол ышкаш даштыкыды билдингир. Чижээ, Расул Гамзатовтун чогаалымыз-биле кым таныш эвес боор?

Махачкала аудар — даг суургалары-биле хүрөө-леттингир. Оларын чамандыктарында демир-лестен каастала кыдыр эрте-бурунгу уран чүдүлү салган мастерлер, а өскөлеринде — магаалы хевес аргымы херөөкөнөр чурттап турар. Оларын уран-шеверинин дугайында эвөөш эвес тоол чугаалар чогаалыган. Оларын бирөөзү бо. Бубачи адууну көк-чөп-сөк кыдыр уран-шеверлеринин белик мергежили-

ния дугайы персид мастерлер хей чүс чыдыр мурунд дымжал каан. Персиде анаа бүүрөөн болган ышкар болунаараз мону ыдып көрүдөрө дөң, баш дугу дег чинге сымарандыкы Кавказче чөтүк чүе-дир. Ур эвөө үе эртенде Кубачини уран-шевр уе-дартанары персидини демги сымарылаан дедир чорудуп берген, ону көрге иштан туан дургаар үтпеп каап болган.

Кубачи уран-шевр уе-дартанарынын чогаалымыз Парижде, Монреальда, Осакага делегей делегейлеринге 1 чергики дилеомнары-биле, аалын медальдар-биле төлөнтп үнелетингир. Ийчалаа-даа даг аударларынын улустун уран-шеверлеринин кылган эл-пе эки чүдүлери Махачкала, Дагестан республиканы уран кыдыр мур-эбилде каалагалымын турар.

Бүтү Махачкала алышта чүе дег кестүп чылар. Тарки-тау лаже үе бээр болза, хоорайнын чурттакчыларынын кол мергежили — дашчы-дыр деп болан болур. Он мурунда амаа чок турган амгы үеник хей кат- бадымчылар чөр болмада тууду турар. Москваны архитектура институтуна ажиллап кылган Махачкаланын хөгжүлдезинин Кол планын амдыраалда боттадырты турары ол-дур. Парктары болган хүнге дегеленир черлерин-лаа дугайы архитектуралар утпаан. Бистин чуртувустун бүтү-ле булуңнарынан келген мун-мун туристерге арыг-чагай Каспий далай, өнүр улт даглар болган мурнуу чүтүн чайынан хуву аажок тааржыр.

Хоорайнын өнүктүрине хей. Чөр шипчөчөштинин Дагестаннын хей-хой районына хөлчөк камчылдан 1970 чылдын берге чайынына ол хоорайга бүтү чуртуулаан. Ол халап Махачкала-даа эвөөш эвес когаралды таварыштырган. Ам даглар чуртуунын наймысгалынын даг элдене кезөөле чаа кпарталдар бар апарган. Махачкалалар оларын наймыралдын кварталдары деп алап турар.

Кежээки хүн Тарки-таунун бадынга олурганда, хоорайга мун-мун оттар чайын бөөр. Театрларымы, концерт залларымы, филармониянын экиктери ажиттынан. Шандагы шире, а йүдүгү — үн чүе мун чурттакчылыг Махачкала чорумалды эшти-эдеп-биле уктур.

Н. РАТКОВСКАЯ, ПМА-нын көрр.

Б У Р У Н Г У М А Й Я Н Ы Ң А М Ы Д Ы Р А Л Ы Н Д А Н

XVI веке майя (хой мун чыдар мурнуна Төл Америкага чурттан чораш улус) чаа төртүтүнгөн уруглары «оларнын салым-хүзүн көрүп, келир үеде ылым ажылы айтып, ады алап беран дөш» жерке (ламага) ашарип турганар. Колонналды үенин суугал дугайында бижикини бугаар, Кан, Чуен болган Мев хүннерде төртүтүнгөнөөр уе-дартган.

Уш болган Киб хүннерде — айынычалар. Хеп-наб хүнде — эчилер болур ужурут дөш өске-даа. Ийчандыг жерлер тургаларын дөрөөн-на професияны ады-биле хулааган, оларын кижиндиктезин ол бугаар кыдыр адал-индерине сүмөлөр турган.

Уруглары 3—4 харга чедир эмерер турган. Кыс уругтар нелерини хайгаралдыга өөр.

XVII вектин майяны хыдыр болурун дыка чараш деп санап турган болган чаш уругуна бадымын дүгүнө борбак чүе-дөш, уругтун карактарынын аразынче далайгыр балы-

рып каары-биле ону чедип ап турган.

Кыс уругтар 14—15, оодлар 17—18 хар чедерле, четчин өскөн кыдыр санаттынар. Ийчалаа-даа уругларынын өглениринин дугайында адал-нелеринин дугурулааган чингедирин-биле ашак-кадай болурун чөпшөөрөөр бугаалады өгленир мурнуна орттирер турган. Бугаалады кылган соонда оодлар адаларынын амылынга дуулаадыр, элэди оодлар адаларынын ады, а өгленген соонда — далазын болган нелерин аттары эдилер.

Баштайгы чыдырда күзөөн катчыга ажиллап бээр болган оон бадымынга бичин каанакка калай-биле кады чурттаар турган. Калайы ашанын кылган амылынга таарышкы, ону үндүр ойда-лытын баа болур.

Хей оодларды болурун күзөөн херөөкөнөр алды бурганга, ол ышкаш чымыр эртемчейин дөрт чүгүндө бурган-сагымын и н а р г а з, оларын иштине айбын херөөкөн бурганынга бол-

гай-даа, херөөкөн-даа кижилер келин белинде өрү шокоран адыр болган ызылган, сооктан баа ырган-сөөктөн камгаалар кыдыр өнүгү чүу-биле чөгүлөнүп алып турган. Херөөкөнөр чагай чыттыг кыдыр чүк-биле чагынып, баш дүгүнө четектерин катар өрүп алыр.

Чир аш-чөм челинпезинден кырган кижилерин өлүрү чаңыл кошкун ай-малдарга турган. Ича дээр айымка эр кижин 50 хар ажарга-ла, каян көрүр апарбалын дөш өлүрү турган (аам чурталганын эи белик чаады 52 хар-биле кызыгаралтынар). Ийчаарга бурунгу чөр ажилдыгыр уаасток, үрени шилин алыр, агаар-бойдушту баш бурунгаар төлдүрүр дөң чийектиг байлак дуртулганын мөөнөп алган кырган кижилерин үнелээр турганар.

Өлгөн кижин дугайында болдур чаңгыс эвес узда аскердин келгени-биле ол хөржүдүлө бугаалады баа сининин артык. Чур-

маалдардан алгаш көрге, өлгөн кижин сөөлүне барып чаш уруг кыдыр катп төртүтүр дээр дугайында болды бугаар, оон мөчүзүн ам-даа төртүтүмзөн чаштын чыдар хеври ышкаш кыдыр салыр турган. Өлгөн кижини кыдыр өнөөш, так шарын каар, чүгө дөргө ол дыка аймылды деп санаттып турган.

Өлгөн кижини сөөлүгү орукче хөлчөк дериш аыктар турган хире. Ону орукча кедер плашка ораган, акынга үнелер мөөрт кескиндини болган ырак баар кижинин ап чорутуу кыдыр каан дагдан үрүндүзүн сүп каар. Ол ышкаш хөөрге бурган хеврилерин, язы-бүрү херекселерин сугар турган.

Ю. КНОРОЗОВ, төөгү эртемнеринин доктору.

«Нурьер ЮНЕСКО» журналдан кызыра очулдурган.

В. Пивоваровтун «Хеме-Бел» салдап кежейн» деп фотожюду.